

Dekkaşın UVHIYBI

Üfütq-S MMC tərəfindən Azərbaycan, Bakıda nəşr edilmişdir.

Tsakhur Proverbs. Copyright ©2012 Üfütq-S MMC

Bütün hüquqlar qorunur. Nəşr edənin yazılı icazəsi olmadan nəşrin bütünlüklə və ya hər hansı bir hissəsinin istənilən forma və üsullarla surətinin çıxarılması, yayımı və ya yenidən çapı qadağan edilir.

Azərbaycan, Bakı şəhərində nəşr edilmişdir.

Выпущено в Баку, Азербайджане, организацией Üfütq-S MMC

Цахурские пословицы. Copyright ©2012, Üfütq-S MMC

Все права сохранены. Запрещается частичное или полное воспроизведение, распространение и переиздание в любой форме и любым способом без предварительного письменного разрешения издателя. Права на иллюстрации принадлежат художнику.

Отпечатано в Баку, Азербайджане.

Автор и составитель: Магомедшариф Нуруллах оглы Шамхалов

Художник: Ахмед Шамседдин оглы Давудов

При помощи: Шахина Нутцалова, Магомеда Агаларова, Ахмеда Давудова, Нусрата Исмаилова, Мубариза Исмаилова, Омара Омарова, Вагифа Айдынова, Бадира Мусаева, Вугара Шамхалова и Шахлы Шамхаловой

Dekkaaşın uvhiybı

Ak`elisınbı / Misaalabı

Üfüq - S

Баку, Азербайджан
www.ufuq.az

Dekkaaşın uvhiybı

Ak`elisınbı

Misaalabı

Şu xile aqqını kitabe, şı çalıñmışavxhaynbı sabara yiqbişin dekkaaşın uvhiybı sa cigeeqa sa`as va qədəqqənbişis mançına k`orana mə`na açuxaa`as.

Yiqbı - Kavkazıl yeşemişexhen yisseyn xalq` vodun. Manbişdi dekkaaşdı uvhiybışe, misaalabişe, ək`elesınbişe, k`orani kalmabişe conı xalq`ın giv`ur-suğootsiy, ən`ənabı, tasaruffat, mədəniyyat hagva.

Hayni kitabeedın şıkılbı yiqbişdi rəssame - Davudov Əhməde ts`its`au. Dekkaaşın uvhiybı, misaalabı, ək`elisınbı sa`ang`a yiqbişdi xəbbanabişe kumag hau.

Har sə`hiyfeedın dekkaaşın uvhiy, misaala yiqsumul q`öni alıfbayka (grafıkayka) - kirillitsaykayiy latınıka hıvu vobna. Manab saak`al hav`u vobna azarbaycanni, rusni va inglisni mizaaşılqa. Sayid: misaalayna akarana mə`na (ekivalent) hıvu vobna nəxübiy rusni va inglisni mizaaşil işlemişaa`a.

Şı umud haa`ana, hayni kitabın qədəqqənbişis yiqbişin k`oran mədəniyyat ats`axhes imkan hivlesda.

Ərab mihman eyxheng`un akka axtıda ıkkın.

Yisseni vaxtbişil ərabaşə Azerbaijanə naftın, q`evan va menni karbişin alverniy ha`an. Man gırgın kar manbişe yiqbı vooxheni rayonbişeeqa devabişilniy adaylen. Kar massa helenbı gırgıba ərabar deşdiy. Amma camə`ətik`le, şavae devayl kar massa heli, mana ərab ıxhay ats`axhxha. Naft Bakvençe, q`ev Bakvençeyiy Naxçıvanğançe abayle vuxha. Kar massa helenbı abıyni cigabişee ülcümuka, sassa vaxtal vazna aaxvanbıniy. Mançılallad manbişis xəmdə aaxvasın cigabı: xaybı, mihmanarniy vukkan. Amma ərab mihmanna gelesing`usse huvaces əxəna deşdiy. Məhəllayn akka axting`us ərab eyxhyananiy mihmanna, mani akkale ərab devayl rəhətra ilğəç`enaniy.

İni dekkaaşdi uvhiynçina mə`na in yaxüb vobna: hambaziyvalla, mihmaniyvalla haa`ani insanık`le ats`axhes ıkkın: vuc şavukayiy gyu`ur- suğotsa.

Ərab mihman eyxheng`un akka axtıda ikkan.

Араб мигьман эйхьенкьун akka ахтыда ыккан.

He who wants to befriend an Arab must have a high gate.

Qonađı ərəb olanın qarısı gen gərək.

Кто хочет дружить с арабом, у того должны быть высокие ворота.

G`i`lina umoyzar, q`i`dimna humoyzar.

Yiqbı Kavkazıl suvabişiliy suvabişis k`aneni q`adalbişee yeşemişooxhe. Yiqbişdi suvalni xivaaşee – Dağıstane q`i`dimna xədda yiz gyoğung`ə, yəqbi it`umexhenbı, xivaaşedın harakat qoysanan. G`i`l - iş haa`asdi mee, manzil alyabt`asdi mee yugna vaxt vobna. G`i`lina suval q`i`dimiys haziriyvalla g`ooce: mal-g`arays ok`, alaf, xaybişee gyoxhxhanasın os, naft haqqa, oxhanasın – urva, şakar, q`ev va medın ikkanan kar adayle. Həməxdıd suvabişdi etyakbişilni xivaaşee q`i`dimiyna haziriyvalla g`ooce – os, ok`, taxıl saa`a. Hamañılallad g`i`lina oozarasda vaxt aaxva deş. Şavaayiy iş hıdyaa`a, manzil haa`a manar q`i`dimna missıra-mık`ara axvas, mang`un mal-g`arad missıda axvas. Məxürna insanır g`onşibişdi, guharbişdi suralqa hakki hoyzar ixhes – ilyakkas şavusseyyi, hıcooxhed hiqqas.

İni dekkaaşdi uvhiynçe insanaaşis xabar hoole, yik`el qalya`a – haa`asda iş vaxtal hee`e. İş haa`anayiy manzil alyabat`ana vaxt qobkuba bit`al hee`e, qööni q`i`dimna dağamiyvalla yik`elivxvan himaa`a, lezımın işbı g`i`linacad g`ace.

G`i`lina umoyzar, q`i`dimna humoyzar.

Къылина умойзар, къыдимна гъумойзар.

Do not tire in the summer and in the winter you will not have to look to your neighbour.

Yayda yorulma, qışda boylanma.

Летом не уставай, а зимой не выглядывай.

Sabır - insanın abır, cabır şahrayn abır.

Kavkazıl sabırnani insanıs yugna q`iyemat hoolena. Ək`elkana , bıkrına, bacarıxnana, cule qiğdyana, sa cuvabıka – sabırnana insan nasılna, tuxumna xərna eyxhena. Mang`ve guharbişdi, xizanbişdi areedin problembı, naraziyvallabı, hı`ccatbı həll ha`a. Mana izdağ hiyqasır xərna xhinne g`ixelenaxhe. Yıqıbı yugun,uftanın xaybı, mayzıkbı alya`an ustadar vobunbı. Yıqee xav alya`ang`ə, mang`ve xaani ögeeqa – şahraylqa, kuçeylqa ilyakkan g`ayeyn micagın barug, cabırın alya`an. Ustad çalışmışexhena cabırın, barugun g`ayebı, kubik` uftanba gıvk`anas, mang`ve barugus hale naq`ışid helen. Məxduni barugun şahra, kuçe uftan qa`a, abırılqa adaççe.

Haynid dekkaaşdi uvhiyka ək`elkana, sabırkana insan sa elin abır vodun. Uftanni cabırınıd kuçe abırılqa qavalyaa`a.

Sabır insanın abır, cabır şahrayn abır.

Сабыр-инсанын абыр, джабыр шагърайн абыр.
Patience is the beauty of a person like a wall to a street.

Səbir insanın, hasar küçənin abırıdır.

Терпение украшает человека, а забор – улицу.

Bixin aqa hets`a.

Yiqbı osani işin yugun ustadar vobunbı. Osake manbişe xaani tasarufatis ıkkıykanan : belek`anbı, aluğbı, əğəbı, mığrabı, dakruğbı; g`ab-g`acaxıke: k`uk`ar, kavkurbı, q`əbbı, k`ats`aybı, haytalan çikk`ar; uşaxaaşis roots`bı, ts`its`iybı va medın karbı ha`a. Sayid: xaybişis akkabı, g`ulebbı va xaana mebel haa`ana. Osake aletbı, g`ab-gacağ, mebel haa`ang`a nekki geed iş g`oocen universal alet - bix işlemişexhi. Bixin ghal aqa sadk`ıl vodun. Man alet os k`ivada hets`asdi mee islemişaa`a. Bixıka iş g`ooceng`a, aletin hammaşe iş g`ooceng`uni suralqa hets`an.

İn dekkaaşin uvhiy mani insanaaşis aidda, nenbişeyiy har sa işee con xayir gozet ha`a. Hammaşe cuni hək`ee fıkrıraşmişexhena, cun xayir gozet haa`ana insan bixık akarara vorna.

Bixin aqa hets`a.

Бихин ахъа гьецIа.

The carpenter always planes wood towards himself.

Кәрки иҗәри юнур.

«Бих» (тесак) всегда строгает вовнутрь.

Vəq`ə vəq`əni gelike, ts`e`,
ts`e`ni gelike gyuvaaxan.

Yiqbişik`le vəq`əbişikvana iş yugba vaats`a. Manbı bacarıxnan g`oranar, vəq`əçer vobunbı. Manbişik`le çurunun dad yugda ats`a. Gellesın xoragbı çurunuka ha`a. Yiqbişin xoragbı- syurhüller, t`ubulen t`elebı, ts`int`bı doyıkvan, menni milletbişiqa deşin xoragbı vodunbı. Vəq`əbı axtını ok`nani suvabişee uxhuyxhan ıxhayke, çurud dadıkva eyxhen. Yiqbişe q`ı`dimıys çuru qeqqva`an. Mançini mee g`argbıyiy, ts`e`bı gyaat`a. Davar qooşeng`ə g`elbişike gyuvaaxanna. Harna çini g`elike - vəq`ə vəq`əni , ts`e` ts`e`ni.

Misaalayna mə`na: Allahni ögee harung`ve cuni yugnid, pisdid işbişin cavab qiles.

Vəq`ə vəq`əni gelike, ts`e`, ts`e`ni gelike gyuvaaxan.

Вақба! вақба!ни къелике, цѣъ цѣъни къелике гюваахан.
A sheep is hung by a sheep's leg and a goat by a goat's.
Qoyunu qoyunun ayağından, keçini keçinin ayağından asarlar.
Овцу подвешивают за овечью ногу, козу – за козью.

Sa xıleka xhıt`a hoole,
manisa xıleka ərđıqıa ilyakka,
kokavxhaye va.

Yıqbişe vəq`əbişike yugun xayir alyat`an. Mançılallad ini peşeyş geeb fıkrı hoole. Yıqbişe conı vəq`əbişin xəddananbı g`ışlağbişiliy yeylyağbişil huvaace. Amma koka`asdi mee xaa huvaacen urgbıd eyxhenbı. Man davarar çekeeqa qadıng`ə, kokedxhayng`ə lezimxhayle-lezimxhaylqa massa helenbı. Hamıd nişane, davatbişe, yase gyaat`anbı. Koka`anı davaraşis ok`, alaf, xhıt`a, mı`q` hooli. Kokooxhena həyvan ərđike vats`ooxhena. İlyaaqqanbı, agar ərđ xəđ qexhixhee, manke ats`an həyvanın çekı sa`a vod. Davarar koki`ıy dağamna, yiq`na iş vobna. Mançis xəbna zəhmət ts`its`aa`as vukkan. Yugra ilyakkee, yugun xayir alyat`as əxə.

İna misaala telesmişooxheni , sabır deşdi insanaaşdı hək`ee vobna. Manbişis zarada g`azanc alyat`as ıkkın. Mançılallad hakki ərđıqıa ilyaaqka, kokavxhaye va.

**Sa xıleka xhıt`a hoole, manisa xıleka ərdıqə ilyakka,
kokavxhayə va.**

Са хылека хытІа гьооле, маниса хылека аІрдыхъа илякка, кокавхъаева.
With one hand he gives oats and with the other checks to see if the sheep has more fat.
Bir əli ilə arpa verir, o birisi ilə quyuğunu yoxlayır görsün, kökəlidir ya yox.
Одной рукой овес дает, а другой проверяет, не увеличился ли курдюк.

Bissiyn pətəx çurunulqa hidiyxharang`ə, çurunus eva vod ıxha va eyhe.

Yiqbişqa peşebı geed vodunbı. Mançına sayib - peşekariyvalla, vəq`əbişikə ilyaakiy vodun. Mançılallad manbişdi idxhune çurunun xəbna ciga avqaqana. Tsıvliqa, haavabı mık`a qexhyang`ə, çibınar, boq`ər- həşərat k`il qexheng`ə; tsıvliyn mıtsbı a`ang`ə, yiqbişe q`i`dimiys çuru qeqqva`a giviyyə. Mançinimed həyvanar – g`onan g`argbı, danabı, ts`e`bı gyaat`a. Givk`una həyvan qooşena, çixen ha`u, q`eveeqa adaççe. Q`öni yiğile qiyğa, qevan aqqiyn çixen emirk`eeqa hidk`ır, əqnani, mıts qoot`ani cigabişee – ayvanbişee gyuvayxanan. Bissiy çurunni mee qook`a vooxhe, mançis çuru geed ikkiykan. Mançılallad bissiy çurunuk simoot`ace va, himiyxhvarce va çuru cilale, polule, ç`iyeyle axtivalee gyuvayxan. Bissiy gyuvadxhınni çurunni hiqiyalla ilviyk`ar, çis geed ikkanan kar - çuru oxhanas ikkan, mançılqa pətəxıka ts`ıts`ooxhe, amma hiççud ha`as əxə deş. Bissiyn əməlbı, hivaaguybı, g`at`ang`a mana çurunani suralqa sabk`ılcab ilyaaka deş, mançe vuc çurunuk eva vod xhinne, çurunulqan havas adk`ınna xhinne haagva.

İn dekkaaşin uvhiy manke eyhe, nenkeyiy insanni xılənçe sa iş qidyoo, dyəəxə. Manke mang`ve mançılqa əyib giyxhe.

**Bissiyñ pətəx çurunulqa hidiyxharang`ə, çurunus
eva vod ıxha va eyhe.**

Биссийн патах чурунулха гьидийхбаранкьаI, чурунус эва вод ыха ва эйге.

When the cat cannot reach the meat, it decides it has already spoiled.

Pişiyin pəncəsi ətə çatmayanda, deyir-ıylənist.

Когда кошка не может достать до мяса, она говорит, что мясо протухло.

G`i`lina xoçeyle qəyq`əna,
q`i`dimna q`ərç`ini çatuyle
qəyq`ən.

Yiqbişe tasarufatıka bağlı işbişee həşded bağar, t`ü`ər, çatubı işlemişa`anbı. Man bağar, t`ü`ər, çatubı ok`, osbı qekkang`ə; balkanar örka`ang`a, mal-g`ara iyt`alang`a va menni işbişis ıkkıykananbı. Çatu - xayıke, t`ü` - yisseke haa`ana. Q`əsdi ade q`ıka vuxhang`ə mançini gardanaqa q`ərç`in çatunıy iyt`alan. Q`ıka xəb qıvxhayng`ə hamani çatuyka iviyt`alnaniy. Q`ərç`in çatu ç`iyelnang`ə əq`ənançe xoçeyk akarı`ı insan qəyq`əna.

İna misaala sa yəqqə qərq`ınnı, giç`eeqa ayırxınnı insanni hək`ee vobna. Məxürna insan həşder sabab deşdi, lezım deşdi cigee qəyq`əna, əhtiyatiyvalla haa`a. Məxürna insan g`i`lina xoçeyle qəyq`ənxhee, mançis ciga vobna, man başda eyxhen vodun. De`eş, mana q`i`dimnar xoçeyle qəyq`ənxhee, manke mançıqa sabab deşda – mana qəyq`ənnacar vor.

**G`i`lina xoçeyle qəyq`ənnə, q`i`dimna q`ərç`ini
çatuyle qəyq`ən.**

Къылина хоçейле хъайкъаІнна,къыІдимна къаІрчІини чатуйле хъайкъаІн.

He who fears a snake in summer will fear a speckled rope in winter.

Yayda ilandan qorxan, qışda ala çatıdan qorxar.

Кто летом боится змеи, тот зимой боится пестрой веревки.

Süva ç`ank`eeqa ooxhana deş, ooxhang`ab q`öyid g`el sanad exha.

Süvayni hək`e xədda mexxvar, şeç`bı, herak`iybı, təmsilbı vodunbı odk`un. Mani yazıbişee mana əməlbınana həyvan xhinne haagva. Kavkazıl, yiqbı yeşimişooxheni cigabişee, süva ek`ba-ek`ba qızaaxana. Avçəşik`le süvayn goybı yızıl oo məttıda ats`axhenbı, manbı cura`as əxənbı. Süva iviykarang`ə, ye k`it`ok`alang`ə mançe q`öyud g`el sanad giyxhi – q`öble gov sa cigee. Avçəşis mana ç`ank`eeqa avqas vukkuykunna, amma xebbananbişis man q`ismat dexhayn. Süva ç`ank`eeqa ooxhang`ə mana mansa həyvanar xhinne, masalan, umul, rosomaxa xhinne sa g`elençe deş ooxha – mana q`öyid gelika sa cigee ooxha. Umul ç`ank`eeqa gibxhing`ə ats`an qivk`asda, mançılallad mançe gidxhun g`el geç`u hivxvas çalışmışooxhe. Süva me bık`ırba ooxha, mançıqa ülümule hivxvasda imkan aaxva deş.

İnyaxüd əməlbınani, fırlıdaxbınani insanaaşdı hək`ee eyhen. Manbişe hor, six, əməlbı ha`a va cok`le həməxüd ats`a ki, co şavussecaab avqas vəxəş deş. Amma vaxt qavaylena manbişeb conı pısdı əməlbışda, harakatbişda cazaa ooxhanna.

**Süva ç`ank`eeqa ooxhana deş, ooxhang`ab
q`öyid g`el sanad exha.**

Сүва чанкейхъа оохъана деш, оохъанкъаб къойид къел санад эхъа.
The fox is almost never caught in a trap but when it is, it's trapped by two paws.

Tülkü tələyə düşmür, düşəndə də iki ayağı ilə birlikdə düşür.

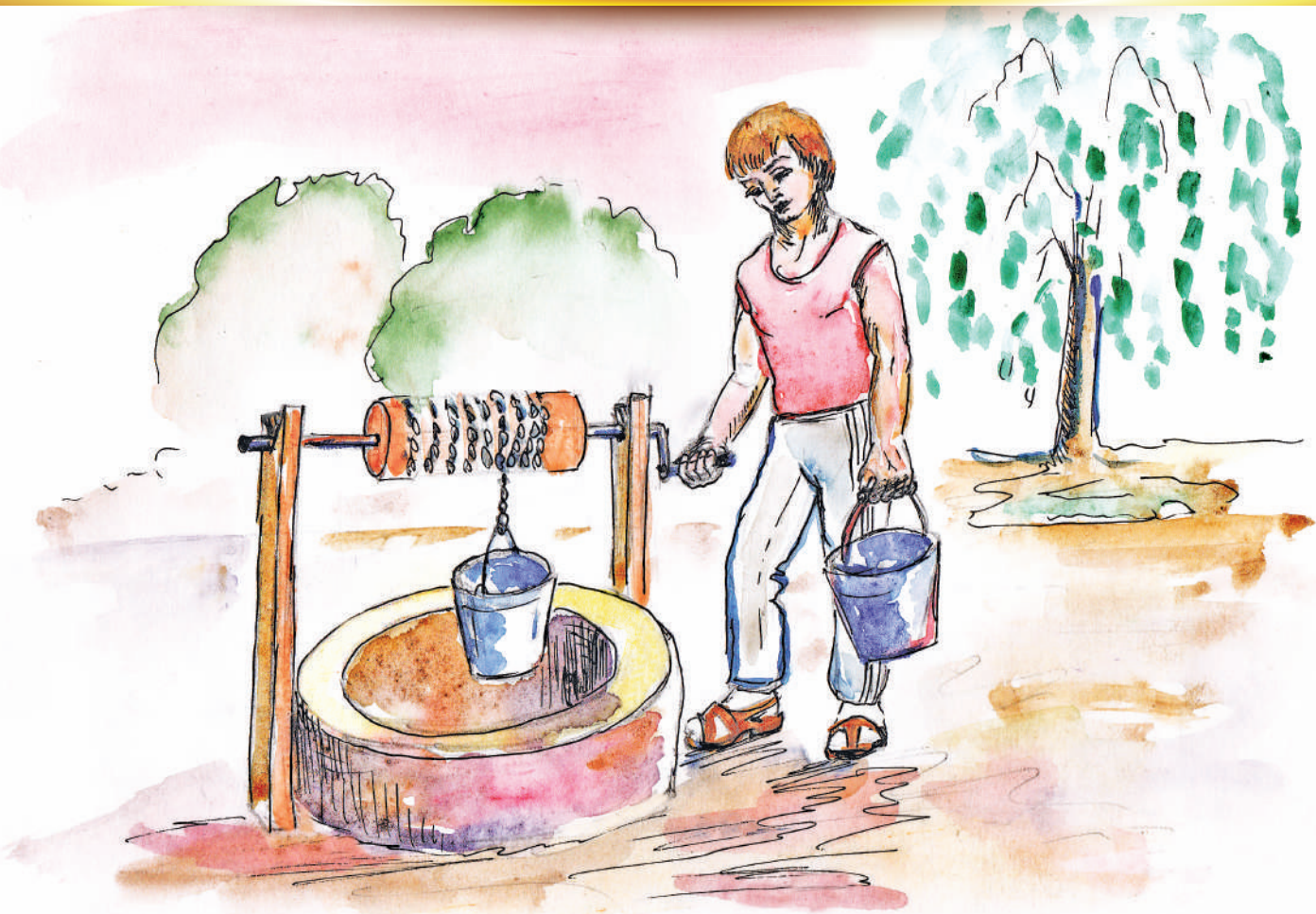
Лиса в капкан не попадает, а если и попадает, то сразу двумя лапами.

Xhanel dexhayle qiyğa, k`i`iyn ilyozaras deş.

Allahe insanıs ikkanan gırgın kar: ək`el, fık`ır, ı`lı`m, fəsirra ıxhay, yugun bacarıxbı, vardişbı alyat`asın imkanbı hıvu. Sa cuvabuka, hammaşe hiqa hark`ıniy məsləhət g`avcu. Amma insanaaşdı aree məxbınbı vobunbı Allahe hıvuyni imkanbışıke k`ılda istifadə ha`a. Manbişe co yeşemişooxheni dyunyeys marax hagva deş, bı`rq`ıba, boşşuba iviykar. Mani insanaaşe pısdə qədəqqə, mə`na dena, mak`sad dena yeşemişooxhe, manbişdi xılənçed hiççud qaylı deş. Məxbını insanaaşe zəhmət haa`a deş, hiqa hərəkat ha`a deş, manbişdi yik`ee ts`a deşin, manbı conı xılənçe qöönçika rəzəbaxhenbı. Yiqbişdi ustade şigirt işılqa alyarat`ang`ə qiyğanan: “ Yığni xhanel sa kar vodunne? “

İnyaxüd bacarıx deşdi, kar ilydaat`ani insanni hək`e eyhen. İnyaxürna insan xhanel xhyan deşdi kahrızık akara`a.

Xhanel dexhayle qiyğa, k`i`iyn ilyozaras deş.

Хъанел` дехъайле хъийгъа, к`и`ийн улёзарас деш.
If a well has no bottom, what is poured in will not stay.

Dibində olmasa, tökülən qalmaz.
Если нет дна, политое не останется.

Dama g`idevcu xılibı qimiyk`ar.

Yıqıbı yeşemişooxheni cigabişee – Azərbaycaneyiy Dağıstane xətta k`oran, aq`valın, qeqqvan, cigabı (yatağ) badala`an damabı vodunbı. Yıqıbı ek`ba- ek`ba sana – sanmişisqa: hambazaaşisqa, guharbişisqa, mihmanaaşisqa Azərbaycanençe Dağıstaneqa, yeyid Dağıstanençe Azərbaycaneqa havayk`an vuxha. Yisseda in ölkabı sa devletinbı - Kavkaz Albaniyenbı ıxha. Manbişda yəq derabişençe, suvabişile, gadigbişile, damabişile vuxha.

Yəqqi`ling`uk`le hiydcad ats`a ıxha, nyaadıy, nen damabı ilğič`es ıxhay. Mañçilallad mana damasqa hixxarasse dama g`idevcu, badayn xılibı qiyk`ar giyğal ıxha, yeyib badaçab g`avşu. Amma sassa vaxtal yəqqi`lna matxha axvuna: k`orani damayni cigee mang`uk`le qooquna, yeyib sa arxedın xhyannana dama, k`inin arag g`acu, mañçiled sa paçeyka ilğič`es, g`ok`alas eyxheyiy, nişisniy lezım deşdi cigee badayn xılibı qiyk`arcad. Damabişin xhyan k`il qıxhay, geed qıxhay, bıkırda qeqqvuy havayke asıllıda. G`üməni, pırani, g`uraxnani vaxtal damabişin xhyan k`il qexhi, qeqqvan.

Xalq`ni arayl in dekkaaşin uvhiy manke işlemişexhi, nenkeyiy sa insane g`ammış dexha, telesyugba, dets`avxha iş g`oooci.

Dama g`idevcu xılibı qimiyk`ar.

Дама кьидевджу хылибы хьимийклар.
Don't roll up your trousers until you see the river.
Çayı görməmiş sırmalanma.
He увидев речку, не засучивай брюки.

K`ats`eeqa et`uyn k`uk`eeqa qaylen.

Yiqbişe yissenı vaxtbişil oxhanasın kar curayni materialbişike hauynı g`abbişe otxhun. Manı vaxtal saxsiyniyı yezni g`abbişika sa cıgee, osake hauyn g`abbıd işlemişainbı. Osan g`abbı bıkırnı, sayeni osakeniy ha`anbı. Manbı curayni ölçibişilniy - ç`ak`ıda, xuruda eyxhenbı. K`ats`ayni g`abın do ini misaale hêməxüdcad deş vodun ts`its`a`a. İn k`oran g`ab vodun, odxhanan kar caa ghalılqa mee vodxhee, manke missına insan ats`esda. İnyaxüdni g`abeençe ikkanəxüd k`uk`uka kar alyaat`as eyxhen. Aq`valni g`abeençe ikkanəxüd kar alyaat`as eyxhen deş, maa`ad karıd k`ılda, manı karıka insanır ayts`e deş.

İni misaalayna mə`na inyaxüb vobna: agar insane zəhmət ts`its`aa`axhee, yugra işlemişexixhee, manke mang`uka ats`esın kar ixhesın, missıra axvas deş. Sayid: agar ğu yugun ha`axhee, yugunud vas sak`alasin. Yugun he`ee – yugunud avaykesın!

K`ats`eeqa et`uyn k`uk`eeqa qaylen.

КІацІейхъа этІуїн кІукІейхъа хъайлен.

You can get even crumbs from a wooden cup with a spoon.

Qaba tōkūlən qaşığa gələr.

Накрошенное в деревянную чашку можно взять ложкой.

Qənaka alivxuna goriylqa gyooxana.

Şit`aaşdi aree nekki pisin do qığavhuna qən vobna. Nyaabiy həş, qı`ç`in kar, xhid, sa cuvabıka – goriy qənaaşin destebi maqa sadaylenbı. Qənin qivk`uni həyvanın leşid oyxhanan. Mançe sixbıd ha`anbı, şit`aaşdi akvaabişeençe q`uq`arid qöqənbi. Eyhe vod, q`ənin pisin xabarbı adaylenbı – mana pisin xabarbı adaylena şit` xhinne vaats`a. Agar insaneeb pida xabar vukkekaxhee , pidi xabarna gaf haa`axhee, - məxürna insanır qənıka amq`arra aqqaqqana. Manguni hək`ee eyhen: mang`ve g`ar-g`ar vodod ha`a, g`arğış, pisin xabarbı vod adayli.

Nenkeyiy insane cuk idvaak`uni hambazıka gyu`ur - suğotsa - hambaziyvalla haa`a, mançılallar dağamiyvaleeqa gexha, manke inyaxüd eyhen. İnsan xər qexhyang`ə, alyabat`ana terbiye cuni hambazaaşikeb asıllıba vobna. Yiqbişe uşaxar ç`ak`ı qaa`ang`ə zarada – zarada qiyghanan: “ Haşbın yiğın hambazar? Şavukan ğu hambaziyvalla haa`a? Yugunbişika hambaziyvalla hee`e”.

Qənaka alivxuna goriylqa gyooxana.

Хяаһнака алиvхуна гориьлхьа геохана.
Those who befriend crows sit on refuse piles.
Qarğa ilə dost olan, zibilə düşər.
Кто дружит с вороной, тот садится на мусор.

Hicoone, vəş vəq`ə g`azanmış hav`una xhinne vor g`alirxhu?

Yiqbı – iş vaats`an, vəəxən g`oranar vobonbı. Manbişe con g`azanc vəq`əbişdi sayika alyaat`a. Vəş vəq`ə - in, yugra vəq`əbişikə illyakkani g`oranay g`azanc vodon. İnyaxduni g`azancikva mang`usse cuna xizan gudmiş haa`as vəəxəna. Hamid inyaxduni g`azancikvana insan hürmatukvana, karnana, bacarıxnana insan xhinne ats`a. İş hidyaa`ani tambalaşis yiqbişe hürmat giviyyhyana deş. Agar yiq`i`hna, işni xodduni vaxtal senbişeni yiqiyk`le (q`əsdı insanık`le) xaa, k`ravatıl oo`ar g`elbı hotku g`alirxhuna cavan gade g`acvee, manke q`əsing`ve cigeecad hayin dekkaaşin uvhiy, əkelisın ehəs, hiles. Sayid, q`əsinbişdi aree g`elbı hotku giv`uriy, g`alyaabk`ıy – q`əsinbişis hürmat hidyaav`uy hi`səbexhi.

Hayni əkelisinni sualna mə`na hina vobna: cavaniyvalee insan cuna xizan gudmişa`asdi mee işlemişxhes ikkan, zəhmət haa`as vukkan. Sayid: cule ç`ak`inbişis, q`əsinbişis hürmat haa`as vukkan.

**Hicoone, vəş vəq`ə g`azanmiş hav`una
xhinne vor g`alirxhu?**

Гъичооне, ваӀш вакъаӀ къазанмиш гъавъуна хъинне вор къалирхъу?

Why are you lying down as if you have earned a hundred sheep?

Nə uzanıbsan, elə bil yüz qoyun qazanıbsan?

Что разлегся, как будто сто овец заработал?

Syoyuka balageeqa k`imeç`e.

Yiqbişin Azerbaycaneedin gellesin xivar Xənni Kavkazni suvabişdi etyakbişil vodunbı. Mani cigabişee syobıd k`ilda deş eyxhenbı. Tsıvliqa ç`alagbişeedin odxhanan kar k`il qexhyang`ə, syobı xivaaşis k`aneni ts`abılaşeeqa, ərəq`eeşdi, meyvabişdi bağbişeeqa, geedaç`e, qadayle. Syoyus nekki geed ts`abılar ikkiykkananbı. Xivaaşee ts`abılar gekkang`ə, insanaaşe gırgın ts`abılar sayangada deş, lezimxhayle – lezimxhalqa k`ilda-k`ilda qadaylenbı. Sassa vaxtal syobı missıda axuyng`ə, mançe ambareeni ts`abılaşeeqa xıl ilyooka, oyxhananbı. Manbıd g`at`ung`ə, syobı xivaaşeeqa qadayli. İnsan syoyusqa qızaxxıy xata vodun, mana giç`eeqa exha va hamançika amq`arra qidexhee - yugra eyxhe. Syo xəbna, gucnana həyvan vobna, insanna guc mançılqa qavaylena deş. Syoyusse insan k`öqəsır, gik`asır əxəsda. Balag - vəş kilo karan oharasın xhayına maşuk` vobna, maqa ts`abılar sa`anbı. Syoyiy insan sa cigee maqa oohar.

İn dekkaaşin uvhiy manke eyhe, nenkeyiy, sa insan cuna guc qıdyaaalyasdi, imkannani, xıl xılıyni insanıka hı`ccat ha`a, amq`ar qexhe. Hamançılallad insanı k`le cuna guc, imkan,bacarix ats`axha, mançis sik`ı harakat ha`as ikkan.

Syoyuka balageeqa k`imeç`e.

Сёюка балагэйхъа кӀимечӀе.
Do not crawl into a sack with a bear.
АуӀ иӀә бир çуvalа girmә.
Не лезь в один мешок с медведем.

Bissiys hivaaguy, q`övas qivk`uy

Bissiyn q`ov avqiy – in gırging`uk`le ats`an. Amma in bissiys saccu q`öv avqiy deş, hamid hivaaguy vodun. Bissiyn q`öv avqaaqana, g`ookkana, meeb avqaaqana, sayib g`ookkana; ç`iyeyş i`vxiyxana, ats`aak`vanna – nekki qiyğab gyook`ana. Bissiy q`övale gucnana həyvan vuxhayke, mana vukkanəxüb q`övaka at`aasmee hivaagana.

İn dekkaaşin uvhiy manke ts`its`a`a, eyhe, nenkeyiy inçik akaran kar insanaaşdi areedid eyxhe: gucnani insanee cule zəi`fni insanıkid, bissee q`övas ha`an divan ha`a. Sassa vaxtal insan dareeqa girxhung`a, mana macburra vorna cule gucnang`uni, xil xiliynang`uni, masalan, idarayni xəring`uni, nyahəq`ni, masxara, lezım deşdi harakatbişis öörxəs. Nyaadiy gucnani, xil xiliyni insane cuna guc, xəbvalla, hokum haagva, maa`ad zə`i`fna, vuşucar deşda insan macburra vorna öörxəsiy əziyyat ts`its`aa`as.

Bissiyс hivaаguу, q`övas qivk`uy

Биссийс гываагуй, кьовас хывкIуй.
What's a game for the cat is death for the mouse.
Pişik üçün oyun – siçan üçün ölüm.
Что кошке игра, то мышке - смерть.

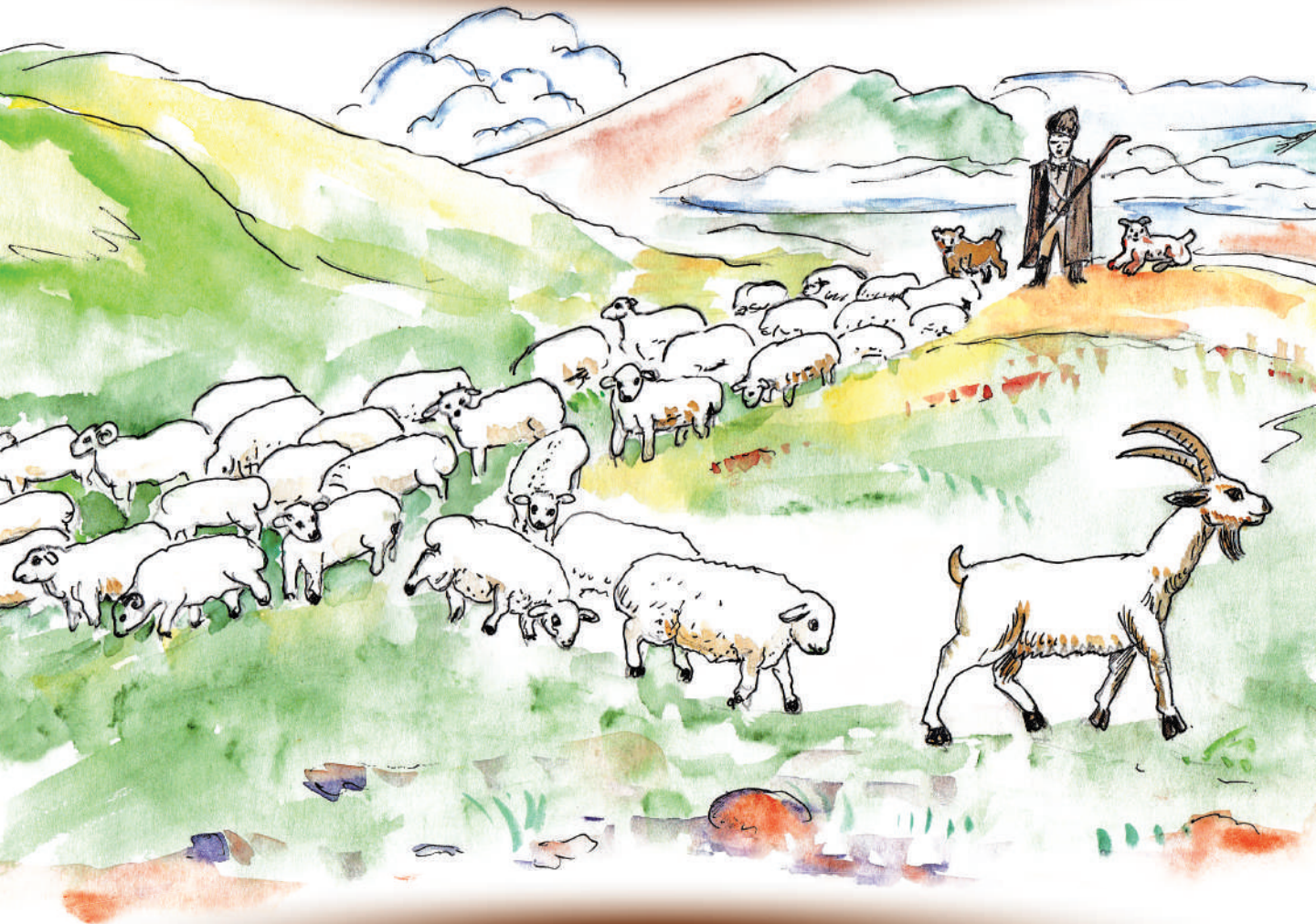
G`afni yı`q`neeqa q`ına g`avkku.

Yıq`bı aazır senbına inçile hiqa vëq`ëbişıqa ilyaaka gibğıl. Yugni , ok`aka bolni yeylyagbişeyiy gışlağbişe çobanaşis imkan huvuna xëtta vëq`ëbı huvaces va ciked yugun g`azanç, xayir alyat`as. Hamançılallad yiqbişıqa ini peşeyıs aidın xëtta dekkaşın uvhiybı uodunbı.

Vëq`ëbişdi syurunee sabara ts`e`bıd eyxhenbı. Ts`e`bişdi sançe – q`ınayn syurunus xëbvalla haa`a. Ts`e`bişe vëq`ëbişile yugda signalbı, işarabı alyat`a - çobanna miz g`ammiş vooxhe. Q`ınayni kumagukva çobane vëq`ëbişin syuru idaara ha`a – syuru cus ıkkanni suralqa sak`ala`an.

Cë`ëmätni areebıb gaf g`ulayka, vukkanëxüb haa`as vëxën , gaf vukkanni suralqa sak`alaa`an insanarıb k`ılba deş vobunbı.

İnsane nenkeyiy gaf cuni suralqa, cuni xayireqa haa`a, gafike cus lezımın xayir alyaat`a – manke in dekkaaşın uvhiyd yik`el qaylen.

G`afni yì`q`neeqa q`ina g`avkku.

Гафни йык`нейхъа кына к`авкку.

Let the head goat into the conversation.

Söhbətin ortasına keçini buraxdılar.

В разговор пустили козу “вожака”.

Şal g`iyşaranbı xhinne iviykar.

Hale Kavkaz Albaniyeyni devril şal g`iyşiriy yiqbişin xaa ha`an sə`nətbişin saniy vodun. Şalıke adameeşin oodın tyulibıyiy medın karbıd ha`anbıniy. Şal g`iyşiriy geeb dağabna iş vobna. İni işee xızanı ş g`onşibişe, guharbişe kumagniy ha`an. Ts`ebba xha məttaa`ananiy, qiyğa hooğalnaniy, g`oodananiy, tyubəys hivu ilyoottananiy, əğəyke alğav`hu, kundebı, süvəbı ha`anbıniy. Mançile qiyğad xhayike uxara ha`u, ha`anbıniy kokar. Şal g`iyşarasdi mee alyabt`ı q`öble uxarayna kok giviyxhyananiy kats`aybişeeqa, (k`uk`aybişeeqa). Kats`aybı, (k`uk`aybı) –osake ha`uyn qölle gozınan at`ıdq`ının g`ab vodun. Kats`eedın kokar sa lezımni ölçiyıl g`iyşaranbıniy. Mana iş uşaxaaşisqaniy qoolena. Ç`ak`ınbişisse vəəxəna deşdiy, manbı zarabaniy oozaranbı. Uşaxar şal g`iyşarang`a dezgahni sa q`omançe manisa q`omaqaniy g`adaaxvananbı. Şal g`iyşaranniy g`ababı qexhani dezgahıl. Uxarayn siv ayt`il dezgahni sa gaçılqa, kok alğaahananiy dezgahni manisa gaçile.

Həməxüb uşaxar aazlrni yəqqə dezgahni ini q`omançe manisa q`omaqaniy gadaaxvananbı. Sassa vaxtal uşaxar mani işis ittu qaa`asdi mee kokaşdı aqa q`ənfı`t` yeyid k`ap`ik`niy giyxhen. Man manbişis gozethidya`an prizniy eyxhen, sayid yəqqə manbişe havaskaniy haa`ana mana iş.

İnyaxüd hammaşe sa xaaqa mihmaniyvalis havayk`anni insanaaşdı hək`e eyxhen. Manbişik`leb şal g`iyşaranbişik`le xhinne sacab akarna yəqq vaats`a.

Şal g`iýşaranbı xhinne iviykar.

Шал кыйщаранбы хьинне ивийкар.

Walk like one unwinding the yarn.

Yumaqları açanlar kimi gəzirlər.

Ходят, как-будто разматывают нитки.

Avt` ulnacab gyootana.

AVaala zamanayle insane cus iş haa` asdi mee, koka` u massa hilesdi mee həyvanar ç` ak` ı qa` a. Həyvanaşdi aree insanıs rəhətəda tabe eyxhenbı, k` ırılıyxhenbıd k` ılda deş vodunbı. Masalan, balkanaaşika, əməleeşikə yuk – ok` , os, xev haqqa, ərəbayk g` oşmiş ha` a; kalaşik ərəba, veyts` a g` oşmiş ha` a. Man həyvanar çümkkuka, dalıka, tyübayka idaara ha` a, insane mani həyvanaaşis geeb əziyyat hoole. İn həyvanar xevik avudun həyvanar vodunbı. Mançilallad manbı k` rıgyaqqanbı, rəhətınbı vodunbı.

Massa hiles ç` ak` ı qa` an həyvanar işlemiş ha` a deş, mançik ərəba, veytsə g` oşmiş ha` a deş, çümkk üvxiyə deş. Manbı çiled alqa, bolda alaf hivu g` aledaççenbı. Sassa vaxtal man həyvanar kokvalike bahaledaxhenbı, insanılqa hücümum haa` a. İnyaxüd hamani insanaşik` le eyhen, nenkeyiy iş haa` ani, k` ırı- iliyxheni insanıs geed cuni xəring` ule – mudirile qet` a. İş dyaaxən, k` ırı hidelenbı hammaşe g` irağil aaxva, heebaxanbı. Nyaxüdiy həyvanaaşdi aree tabe eyxhyançis, k` ırı gyaqqançis insanıke geed qet` a, həməxdud insanaaşdi aree – iş haa` ang` us, k` ırı iliyxhyang` us – conı ç` ak` ınbişikə qet` a.

Avt`ulnacab gyootana.

АвтҮлнаджаб гѳотана.
The one that is tied up is beaten.
Бағлини дѳѳѳрлѳр.
Привязанного бѳѳт.

Kafanıqə cib deş eyxhen.

İnsanar dyunyeylqə qavaylenbı va avayk`ananbı. Yeşemişooxhyani vaxtal insanaaşə xədda kar sa`a, milyonbı g`azanmişa`a. Sassanbişə g`azanc qodkuni yəqqən deş sa`a: man sixıka, horuka alyat`a. Sassanbişed kar conı ək`elikva va bacarıxıkva sa`a. Man g`azanmiş hauyn pul sassanbişə yugni işbişis xarc ha`a: kasibaşis xıl avqaaqa, mayzik, məktəb, bolnitsa alyə`a va medın xayırıkən işbı ha`a. Manissanbişə nişiscab fıkır hidyovu hakki sa`an va manbişdi ək`eleeqa qaylı deş: har karaqa axır vodun, insanaşis kuməg ha`as ıkən.

İni misaalayna mə`na in yaxüb vobna: həyni dyunyee g`u nimeen se`ed, g`azanmiş he`ed, şeni hək` dyunyeeqa vasse hiççud alyat`as əxəs deş – kafanıqə cib deşin. Hamənçılallad yugun, xayırən işbı gaces ıkən.

Kafanıqɑ cib deş eyxhen.

Кафаныхъɑ джиб эйхъен деш.
There are no pockets in burial clothes.

Kəfənin cibi olmaz.
У савана нет кармана.

Xhyan qakkyavhiyn yöxxə.

Ögiylni vaxtbişil gırgını yiqbişdi xivaaşe xhinen yöxxəbı ıxha. Xivın yeşayış, harakat işlemişexheni yöxxəyni hiqiyallaniy eyxhen. İnyaa hammaşe insanaaşın xədda ses-kuyniy eyxhen: sassanbişe giviyxəras taxıl abayle, manisanbişe hazirna xöö qivkeeka. Yöxxəsne insanaaşe curayn-curayn problembı həll ha`a, sassa vaxtal aldaaxvan, hı ccətbıd ha`anbiniy. Hale oğançed yöxxəyn çin sesıdniy eyxhen. Yöxxə işlemişdexhyang`a, xiveedin ses-kuy, harakat ilyoyzaran, yeşayış qoysanan. Həşde yöxxeeqa qöön xhyanıd qakk`yayhan menni arxılqa, masalan, bağeeqa g`ekka.

Xəbna xizannan xav işlemişexheni yöxxək akar. İnyaxüdni xaa hammaşe ses-kuy, geşşiy, əqəna bolda eyxhen. Həşde uşaxar ç`ak`ı qivxha abk`ınıyle qiyğa man xav xhyan qakkyavhiyni yöxxəyk akar. Xaa saccu q`əsinbı avxu.

Хьян қаккыавһиҥн уөххә.

Хьян хьаккявгьийн йоIххаI.

A mill without water.

Suyu kәsilmiş дәуirman.

Мельница без воды.

Gidyootuni şaltukuke birinz vooxhena deş.

Yiqbişik`le geeb hiqa birinz vaats`a vuxha. Sassa xivaaşee, nyaadiy bolda xhyan, birinzis yugun şarait, insanaarşe mana oozananiy. İdyoozani xivaarşeqa birinz alivşuniy abaylena. Mani xivaaşe birinz q`abıxe curaa`asdi mee “ Dingbı”- yöxxəbiniy vodunbı. Birinz oozıy, goyne çike məhsul alyat`ıy dağabna iş vuxha. Birinz hibxhiring`ə qıviyşıl, bafabı hı`ı, qekkanbiniy atteqa vara ha`as. Attee sunbul bəlbıyke curaa`ananiy. Qiyğab sunbul maşuk`bişeqa sav`u qookananiy g`yootas yöxxeeqa – “ Dingısqa”. “ Ding” osakeniy eyxhen. Mançini hotkuni osak iy`alanni silibınan pres. “Ding” g`elbişikaniy işlemişa`an . Man yi`q`i`n pres g`ekkaniy sunbulni ambarılqa. Sabara vaxtile birinz saa`ananiy. İni məttini , yugni q`iyamatnani birinzike yiqbişe gelles cos yikes ikkanan vaç`e, plav, yiq` - xoragbı ha`anbiniy.

Hayni dekkaaşdi uvhiynçıqa terbiye hoolena mə`na vobna. Uşaxaaşis fıkır hivles vukkan, manbı coleb alqa g`alebçes vukkan deş, manbı xurubanang`ə terbiye haa`as vukkan. Ögiyni vaxtbişil uşaxaar birinz xhinne gyootanbiniy. Həşde uşaxar g`orumuşa`ani g`anunbişe gyootas icaaza hooli deş. Amma misaalayn tam mə`na avaak`an hav`u deş. Uşaxar terbiye haa`asdi mee xədda curayn yəqqbı vodunbı va mançike istifadə ha`as ikkan.

Gidyootuni şaltukuke birinz vooxhena deş.

Гидёотуни шалтукуке биринз воохъена деш.

From unthreshed grain there will never be rice.

Döyülməmiş çəltikdən düyü olmaz.

Из непобитого риса рис не бывает.

Dyukkuyn q`uq`ar menni şit`eyni akvee ağa`anbı.

Har şit`eyn çis akvaa alya`a. Mançini aree sa şit` vobna çis akvaa alya`an deş. Mana şit` ibxhiyle qiyğa manisa şit`aaşdi hı`sabençe gudmişavxha. Dyukkuyn çina q`uq`alyabt`ı , alivxu mana givxhesın akvaa t`abala`a. Mançis nenixheyid ul avquni akveeqa q`uq`givxas vukkanang`ə, akvaayna yessi qəbq`ın ilyooxana. Dyukkuy aq`vale vəhşi şit`oyk akar, mançilallad gellesın şit`ar qəyq`ənanbı. Dyukkuyn akveençe sa q`uq`huvobxhur, cigeeqa çina q`uq`giviexhi. Sabara vaxtile akvaana yessi yiq`əlqa sivişk`al, nişikecab xabar dena q`uq`aaşil giviş`arna. Girgıncıle zaraba dyukkuyni q`uq`veençe cüce iğooç`i. İni “teze “ yessee çile qiyğa iğeç`uyn cücebı akveençe sa-ssadna dağa`anbı. Yediy dakkib tekni balayqa vukkənəxüb ilyaakanbı.

Xizanedid dyukkuyk akaran uşax eyxhen. Mani uşaxe dekkike axuyni var-devletike cuni çocaaşısı, yiç`ubişis pay haa`a deş, girgın cus g`alya`u, manbı xaançe qığaa`anbı.

İna misaala merınbişdi hı`sabençe gudmişooxhyani insanaaşis ts`its`aa`a.

Dyukkuyn q`uq`ar menni şit`eyni akvee aĝa`anbı.

Дюккуйн кьукьар медни шитлейни аквее агъаанбы.

The cuckoo hatches her chicks in another's nest.

Ququ quşu yumurtalarını başqa quşun yuvasında çıxarır.

Кукушка выводит птенцов в чужом гнезде.

Ts`erra hambaz, qiyğa yəq.

İlğeç`uni zamanayl yəqbişil insanaaşis giç`niy vooxhena. Yəqqi`l safariys qiğeç`ung`un malıd g`ayşes, vucur gik`as mumkun vobnaniy. Mançılallad yəqqi`lqa tekba qiğeebaç`enbı deşdiy. Yəqqi`lqa qiğeç`una insan pisdi haveeqar gexhananiy, yəqqə mumkun vodniy şaqqaykan gyoğiyıd gyoğas, boraneeqar gixhas, marxalın ikkes, yeyir xənni k`orani damayle ilğiç`es lezimexhenaniy. Yəqqıl vəhşi həyvənarıd eyxhenbıniy. Sa cuvabıka, yəqqi`lqa qiğeç`ing`us har surale giç`niy vooxhena. Mançılallad yəqqi`lqa qi`ğəəni insane cus hambaziyvalis ek`na, ək`elnana, giç`dyaats`ana, gafıkana hambazniy t`abala`ana. Yıqıbı əq`ənəqə yəqqi`lqa qi`ğəəng`ə, ts`eddiyn sual in eyxhen: “Ğu şavukane yəqqi`lqa qi`ğəə? Haşun yiğna hambaz?”

İn dekkaaşın uvhiy sayid manke eyhe, nenkeyiy insanıs sa iş haa`as vukıykkən, manke mani işis hambaz lezimexhe. Agar hambaz yugna, i`htibarnana insanxhee, manke işib yugba əlhəəs.

Ts`erra hambaz, qiyğa yəq.

Церра гъамбаз, хъийгъа йаІхъ.

First friendship, then the road.

Əvvəl yoldaş, sonra yol.

Сперва друг – потом дорога.

Смысловой перевод цахурских пословиц на русский язык

- стр. 4 По одежке протягивай ножки.
- стр. 6 Куй железо пока горячо!
- стр. 8 Без терпенья нет уменья.
- стр. 10 Шянуть одеяло на себя.
- стр. 12 Каждый сам отвечает за свои поступки.
- стр. 14 Кто над чайником стоит, у того он не кипит.
- стр. 16 Зелен виноград!
- стр. 18 Пуганая ворона и куста боится.
- стр. 20 Чем выше летаешь, тем больнее падать.
- стр. 22 Дурака учить – что мертвого лечить.
- стр. 24 Не говори «гоп», пока не перепрыгнешь.
- стр. 26 Как потопал, так и подопал.
- стр. 28 С кем поведешься, от того и наберешься.
- стр. 30 Делу время, потехе час.
- стр. 32 Не в свои сани не садись.
- стр. 34 Что кошке игра, то мышке - смерть.
- стр. 36 Пустить разговор в нужное русло.
- стр. 38 Протоптать дорожку.
- стр. 40 Битый небитого везет.
- стр. 42 Попрешь – ничего с собой не возьмешь.
- стр. 44 Опустевшее гнездо
- стр. 46 Пожалеешь розгу – испортишь ребенка.
- стр. 48 Жить за чужой счет.
- стр. 50 Дальний путь да ближний друг.

Closest English Equivalents of Tsakhur Proverbs

- p. 4 Choose your friends wisely.
- p. 6 They must hunger in winter that will not work in summer.
- p. 8 Patience is a virtue.
- p. 10 A person who gets all wrapped up in himself makes a mighty small package.
- p. 12 As you sow, so shall you reap.
- p. 14 A watched pot never boils.
- p. 16 Sour grapes.
- p. 18 Once bitten, twice shy.
- p. 20 Be sure your sins will find you out.
- p. 22 Don't cast your pearls before swine.
- p. 24 Look before you leap.
- p. 26 He who does not work does not eat.
- p. 28 He that lies down with dogs must rise up with fleas.
- p. 30 Who died and made you king?
- p. 32 Don't bite off more than you can chew.
- p. 34 With great power comes great responsibility.
- p. 36 He can steer the conversation in the right direction.
- p. 38 Habit becomes second nature.
- p. 40 No good deed goes unpunished.
- p. 42 You can't take it with you when you die.
- p. 44 An empty nest.
- p. 46 Spare the rod, spoil the child.
- p. 48 All cats love fish but hate to get their paws wet.
- p. 50 Two heads are better than one.

Aazır senbına Kavkazın
medın xalq`bı xhinne yiqbişed
con ats`albı tə`biyyatıs, xizanni
gudmişavxhays, cəmə`ətnii
yaşayışıs, dyunyee əlhəəni
protsessbişıs fıkır hooli-hooli,
ilyaaka-ilyaaka alyat`a ıxha,
hexxa`a ıxha. Şu xılead unikal
kitab vodun aqqı.

Mançead yiqbişin q`iymatnan,
k`oran ats`albınan numunabı
sau vodunbı. Şi umud haa`ana,
şu kitabıka tanışavxhayle
qiyğa, yiqbisin mədəniyyat
haled yugda ats`axhes va mani
xalq`ıs axtına q`iymat hivles.

Üfüq-S

Dil vasitəsilə cəmiyyətin inkişafı
Community development through language